

Jaarverslaggeving

Dr. Peter Epe RA

9^e druk

Jaarverslaggeving

Dr. Peter Epe RA

Negende druk

Noordhoff Uitgevers Groningen/Utrecht

Ontwerp omslag: G2K (Groningen-Amsterdam)

Omslagillustratie: Joel Filipe - unsplash

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie of uitgever ontleen.

0 / 20

© 2020 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, Nederland.

Deze uitgave is beschermd op grond van het auteursrecht. Wanneer u (her)gebruik wilt maken van de informatie in deze uitgave, dient u vooraf schriftelijke toestemming te verkrijgen van Noordhoff Uitgevers bv. Meer informatie over collectieve regelingen voor het onderwijs is te vinden op www.onderwijsauteursrecht.nl.

This publication is protected by copyright. Prior written permission of Noordhoff Uitgevers bv is required to (re)use the information in this publication.

ISBN (ebook) 978-90-01-59078-9

ISBN 978-90-01-59056-7

NUR 786

Woord vooraf bij de negende druk

In het woord vooraf bij de eerste druk spraken wij (toen nog samen met Wim Koetzier) de hoop uit dat *Jaarverslaggeving* zich een plaats in het onderwijsveld zou mogen verwerven. Het heeft ons veel voldoening geschonken om te mogen constateren dat dit inderdaad gebeurd is. We zijn onze collega's in den lande erkentelijk voor het vertrouwen dat zij van meet af aan in dit boek gesteld hebben. *Jaarverslaggeving* heeft zich door de jaren heen ontwikkeld tot hét standaardwerk op het gebied van de externe verslaggeving.

Ook voor de negende druk geldt dat de primaire doelgroep wordt gevormd door studenten aan opleidingen accountancy, bedrijfseconomie, bedrijfskunde en fiscaal recht op hbo-/wo-niveau. Ook in andere studierichtingen (bijvoorbeeld commerciële economie, management economie en recht en technische opleidingen) kan het boek goede diensten bewijzen. Verder kan het als naslagwerk dienen voor eenieder die in de praktijk te maken heeft met jaarverslaggeving.

De externe verslaggeving begeeft zich op het grensgebied tussen bedrijfseconomie en recht. Beide invalshoeken komen aan bod: steeds worden de besproken verslaggevingsalternatieven getoetst aan zowel de verslaggevingsprincipes van vermogens- en winstbepaling als de regelgeving. Bij de behandeling van die regelgeving wordt telkens verwezen naar de desbetreffende International Financial Reporting Standards (IFRS) van de International Accounting Standards Board, de richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving en de artikelen in de Nederlandse wet. In de negende druk zijn uiteraard de ontwikkelingen in de regelgeving verwerkt. Bij de bespreking van de regelgeving komen – omdat micro- en kleine rechtspersonen hun externe jaarrekening mogen opmaken op basis van fiscale grondslagen – ook de relevante fiscale bepalingen aan de orde.

Het uitgangspunt is het aanbieden van een gebruikersvriendelijk boek geweest. Dit is vooral geprobeerd te bereiken door veel met voorbeelden te werken die de student de consequenties van een verslaggevingsalternatief voor de balans en/of de resultatenrekening laten zien. Verder worden door middel van schema's gedeelten van de theorie samengevat.

Met betrekking tot de diverse winstbepalingsstelsels is een aloude discussiepunt: uitleg met behulp van één doorlopend voorbeeld of niet? Er is voor het eerste gekozen, omdat de stelsels alleen dan met vrucht vergeleken kunnen worden. Het praktische bezwaar van het terugzoeken van de gegevens is ondervangen door deze op een separate kaart te vermelden, zodat ze bij elke uitwerking onder oogbereik zijn.

Omdat de externe verslaggeving geen eiland is, worden er – waar dat relevant is – verbindingen gelegd naar andere vakgebieden, zoals management accounting, financiering en belastingrecht. Van het vak bedrijfsadministratie is gebruikgemaakt door bij een aantal technisch gecompliceerde onderwer-

pen de relevante jaarnaalposten te vermelden; mogelijk bevordert dit het inzicht in de problematiek.

Het boek wordt ondersteund door een website (www.jaarverslaggeving.noordhoff.nl). Vanwege de snelle ontwikkelingen in het vakgebied heeft drs. A. Dannenberg RA zich bereid verklaard om op deze website onder het kopje 'actualisatie' studenten en docenten te attenderen op wijzigingen in de regelgeving, waarvoor mijn dank. Daarnaast is op het docentengedeelte van de website een pakket collegeslides opgenomen, waarop per hoofdstuk de stof in hoofdlijnen wordt gepresenteerd; mijn dank gaat uit naar A.W.J. Meershoek MSc RA RC, die deze set heeft samengesteld.

Om invulling te geven aan nieuwe onderwijsconcepten, waar voor blended-learning een belangrijke plaats is ingeruimd, is er op het studentengedeelte van de website per hoofdstuk een of meerdere webcolleges opgenomen. Het betreffen korte filmpjes van vier tot tien minuten, waarin in grote lijnen belangrijke onderwerpen nader worden toegelicht. Deze webcolleges zijn gevuld door topdocenten van Nyenrode Business Universiteit, onder coördinatie van mijn bevriende Nyenrode-collega A.J. Dekker RA; ook hem en de betreffende Nyenrode-docenten ben ik daarvoor veel dank verschuldigd. Daarnaast is op de website een interactieve toetsenbank met een kleine 500 meerkeuze- en stellingvragen opgenomen; deze vragen – naar de hoofdstukken ingedeeld – zijn voorzien van inhoudelijke feedback en paragraafverwijzingen. Mijn dank gaat uit naar H. Perdok RA voor zijn kritische beoordeling van en het geven van feedback op de bank.

Bij het schrijven van het studieboek heb ik eveneens van verschillende kanten steun ondervonden. In de eerste plaats gaat mijn dank uit naar W.J. Hoffmann RA, prof. dr. H.P.A.J. Langendijk en R.A.H. Smittenberg RA, die de concepten van constructieve kritiek hebben voorzien, kritiek die altijd to the point was. Ook J.M. Westland en drs. A. Luteyn zijn mij van dienst geweest met waardevolle opmerkingen. Last but not least moet hier drs. Wim Koetzier worden genoemd. Tot en met de zevende druk trok hij op als co-auteur van dit boek, die rol vervult hij nadien niet meer. Wim, bedankt voor de vele jaren van fijne samenwerking!

Dit boek is – samen met het bijbehorende opgavenboek *Jaarverslaggeving Opgaven* – door de jaren heen geworden tot een complete leer methode, omgeven door een heel team van toonaangevende collega's uit het vakgebied van de externe verslaggeving. Om de hechte samenwerking met allen die hiervoor zijn genoemd en ieders onmiskenbare rol in het geheel te benadrukken, is dit boek niet in de ik-vorm geschreven, maar in de wij-vorm.

Voorjaar 2020,
Harderwijk

Peter Epe

Inhoud

Studiewijzer 9

1 Externe verslaggeving: relaties met andere vakgebieden en ontwikkeling 13

- 1.1 Afbakening van het vakgebied 14
- 1.2 De externe jaarrekening 17
- 1.3 Ontwikkeling van de externe verslaggeving 25
- 1.4 Functies en kwaliteitskenmerken van de jaarrekening 27
- 1.5 Creative accounting 29
- 1.6 Wetenschappelijk onderzoek op het terrein van de externe verslaggeving 32

DEEL 1

Bedrijfseconomische en juridische grondslagen van de externe verslaggeving 35

2 Waarde en winst 37

- 2.1 Het economisch waardebegrip 38
- 2.2 Het boekhoudkundig waardebegrip 42
- 2.3 Economisch versus boekhoudkundig: vergelijking en samenvatting 44
- 2.4 De waarde kloof 45

3 Verslaggevingsprincipes van de boekhoudkundige waarde- en winstbepaling 51

- 3.1 Verslaggevingsprincipes in hun onderling verband 52
- 3.2 Toerekening (accrual) 54
- 3.3 Realisatie 56
- 3.4 Matching 58
- 3.5 Continuïteit 61
- 3.6 Voorzichtigheid 62
- 3.7 Bestendigheid 66

4 Regelgevers en toezichthouders 71

- 4.1 Het institutionele kader van de externe verslaggeving 72
- 4.2 Regelgevende instanties nader bekeken 77
- 4.3 Toezichthouders op de externe verslaggeving 86

5 Regelgeving: materiële en formele aspecten van de publicatieplicht 91

- 5.1 Toepassingsgebied 92
- 5.2 Onderdelen van het jaarrapport 93

- 5.3 Vrijstellingen voor middelgrote, kleine en micro rechtspersonen 100
- 5.4 Formele aspecten van de publicatieplicht 103
- 5.5 Accountantscontrole 109

DEEL 2

De basisoverzichten van de externe verslaggeving: balans, resultatenrekening en kasstroomoverzicht 111

6 Vaste activa 113

- 6.1 Indeling en vorm van de balans 114
- 6.2 Immateriële vaste activa 116
- 6.3 Materiële vaste activa 124
- 6.4 Financiële vaste activa 144

7 Vlottende activa 151

- 7.1 Begripsbepaling en rubricering 152
- 7.2 Voorraden 152
- 7.3 Langlopende werken 162
- 7.4 Overige vlottende activa 171

8 Eigen vermogen 177

- 8.1 Rubricering van het eigen vermogen 178
- 8.2 Geplaatst kapitaal en agio 179
- 8.3 Reserves 187
- 8.4 Gebonden en vrij eigen vermogen 193

9 Vreemd vermogen 197

- 9.1 Begripsbepaling en onderverdeling 198
- 9.2 Algemene aspecten van voorzieningen 198
- 9.3 Enige veelvoorkomende voorzieningen 205
- 9.4 Schulden 210
- 9.5 Niet uit de balans blijvende verplichtingen 214

10 Resultatenrekening 219

- 10.1 Keuzemogelijkheden bij de opstelling van de resultatenrekening 220
- 10.2 Categorisch versus functioneel 220
- 10.3 Specifieke voorschriften 223
- 10.4 Bijzondere resultaten 227
- 10.5 Rechtstreekse vermogensmutaties 228
- 10.6 Verwerking van langlopende werken 231

11 Kasstroomoverzicht 237

- 11.1 Functies en status van kasstroomoverzichten 238
- 11.2 Rubricering van het kasstroomoverzicht 239
- 11.3 Voorbeeld van een kasstroomoverzicht 244

DEEL 3

Winst- en vermogensbepaling in geval van prijsfluctuaties 251

12 Instandhoudingsdoelstellingen en waarderingsgrondslagen 253

12.1 Elementen van een winstbepalingsstelsel 254

12.2 Introductie van het centrale voorbeeld 260

13 Historischekostenstelsel 263

13.1 Toepassing van historische kosten op de vaste activa 264

13.2 Toepassing van historische kosten op de voorraden 264

13.3 Vermogensbepaling 272

13.4 Prijsdaling 273

13.5 Regelgeving inzake historische kosten 275

13.6 Toepassing van het historischekostenstelsel in de praktijk 276

14 Vervangingswaardestelsel 279

14.1 Essentie van het vervangingswaardestelsel 280

14.2 Bepalen van de vervangingswaarde 287

14.3 Regelgeving inzake het vervangingswaardestelsel 288

14.4 Toepassing van het vervangingswaardestelsel in de praktijk 290

15 Overige winstbepalingsstelsels 295

15.1 Het moderne nominalisme 296

15.2 Het stelsel-Bakker 300

15.3 General price-level accounting 303

DEEL 4

Concernvorming 307

16 Kapitaalbelangen 309

16.1 Mogelijke waarderingsgrondslagen 310

16.2 Onderlinge leveranties 317

16.3 Regelgeving van de IASB 321

16.4 Regelgeving van de wet (en de RJ) 324

16.5 Wettelijke reserve deelnemingen 329

16.6 Gekochte goodwill 331

16.7 Informatieverschaffing 335

17 Consolidatie 339

17.1 Enkelvoudige en geconsolideerde jaarrekening 340

17.2 Regelgeving inzake consolidatie 341

17.3 De consolidatietechniek 347

17.4 De consolidatie van niet-100%-kapitaalbelangen 360

17.5 Omgekeerde overnames 365

DEEL 5

Overige onderwerpen 367

18 Vreemde valuta 369

- 18.1 Valutarisico 370
- 18.2 Transacties in vreemde valuta 371
- 18.3 Afdekking van valutarisico's 373
- 18.4 Bedrijfsuitoefening in het buitenland 376

19 Winstbelasting 389

- 19.1 Fiscale versus bedrijfseconomische winstbepaling 390
- 19.2 Verschillen tussen fiscale en bedrijfseconomische winst 393
- 19.3 Tijdelijke winstverschillen 395
- 19.4 Definitieve winstverschillen 402
- 19.5 Latente belastingen in het kader van een overname 410
- 19.6 Waarderingsgrondslag 412
- 19.7 Wijziging belastingtarief 413
- 19.8 Resultaatbenadering versus balansbenadering 414
- 19.9 Naamgeving voorziening voor latente belastingverplichtingen en latente belastingvorderingen 415

Appendices 417

- 1 Wetteteksten 418
- 2 Algemene Maatregel van Bestuur inzake Modellen (Besluit modellen jaarrekening) 464
- 3 Algemene Maatregel van Bestuur inzake Actuele waarde (Besluit actuele waarde) 479

Literatuuroverzicht 483

Register 485

Illustratieverantwoording 490

Over de auteur 491

Studiewijzer

De studiemethode *Jaarverslaggeving* bestaat uit een theorieboek (aangevuld met een website) en een opgavenboek.

Het theorieboek

Opbouw en inhoud

In hoofdstuk 1 wordt externe verslaggeving geplaatst in relatie tot andere (economische en niet-economische) vakgebieden en wordt de ontwikkeling in de tijd globaal weergegeven.

De externe verslaggeving kan benaderd worden vanuit de bedrijfseconomie en vanuit het recht. Deel 1 van dit boek bespreekt beide invalshoeken. De bedrijfseconomische grondslagen staan centraal in de hoofdstukken 2 en 3, waar de problematiek van het meten van vermogen en resultaat aan de orde wordt gesteld. In de hoofdstukken 4 en 5 wordt het juridische kader besproken; dit betreft de regelgeving, zoals die tot uitdrukking komt in de International Financial Reporting Standards (IFRS) van de International Accounting Standards Board, de richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving, de Nederlandse wettelijke regels en de fiscale bepalingen. In de hiernavolgende delen komen beide benaderingen (de bedrijfseconomische én de juridische) aan bod.

In deel 2 staan de drie basisoverzichten van de externe verslaggeving centraal: balans, resultatenrekening en kasstroomoverzicht. De posten van de balans worden behandeld in de hoofdstukken 6 tot en met 9 en die van de resultatenrekening in hoofdstuk 10. Steeds wordt ingegaan op de betekenis van de betreffende post, de rubricering en de grondslag voor de waardering en de winstbepaling, alsmede op de in de toelichting op te nemen informatie. In hoofdstuk 11 wordt het kasstroomoverzicht besproken.

In deel 2 wordt uitgegaan van onveranderlijke prijzen; deze veronderstelling wordt losgelaten in deel 3. In de hoofdstukken 12 tot en met 15 worden verschillende systemen besproken die de gevolgen van prijswijzigingen op met name de inkoopmarkt in de jaarrekening tot uitdrukking brengen.

De gevolgen die concernvorming heeft voor de jaarrekening, worden uiteengezet in deel 4. Hoofdstuk 16 behandelt de waardering van kapitaalbelangen in de jaarrekening van de deelnemer, terwijl hoofdstuk 17 zich bezighoudt met de jaarrekening van het concern als geheel, de geconsolideerde jaarrekening.

Deel 5 gaat in op twee specifieke verslaggevingsproblemen: de verwerking van vreemde valuta (hoofdstuk 18) en de verwerking van de winstbelasting (hoofdstuk 19).

In het volgende overzicht is de opzet van het boek weergegeven.

Opzet van het boek

Hoofdstuk	1	Externe verslaggeving; relaties met andere vakgebieden en ontwikkeling
Deel 1 Bedrijfseconomische en juridische grondslagen van de externe verslaggeving		
		Bedrijfseconomische invalshoek
Hoofdstuk	2	Waarde en winst
	3	Verslaggevingsprincipes van de boekhoudkundige waarde- en winstbepaling
		Juridische invalshoek
	4	Regelgevers en toezichhouders
	5	Regelgeving; materiële en formele aspecten van de publicatieplicht
Deel 2 De basisoverzichten van de externe verslaggeving: balans, resultatenrekening en kasstroomoverzicht		
		Balans:
Hoofdstuk	6	• Vaste activa
	7	• Vlottende activa
	8	• Eigen vermogen
	9	• Vreemd vermogen
	10	Resultatenrekening
	11	Kasstroomoverzicht
Deel 3 Winst- en vermogensbepaling in geval van prijsfluctuaties		
Hoofdstuk	12	Instandhoudingsdoelstellingen en waarderingsgrondslagen
	13	Historischekostenstelsel
	14	Vervangingswaardestelsel
	15	Overige winstbepalingsstelsels
Deel 4 Concernvorming		
Hoofdstuk	16	Kapitaalbelangen
	17	Consolidatie
Deel 5 Overige onderwerpen		
Hoofdstuk	18	Vreemde valuta
	19	Winstbelasting

Voor financiële instellingen (banken, verzekeringsmaatschappijen en beleggingsinstellingen) gelden specifieke verslaggevingsregels. Gezien het specialistische karakter daarvan blijven deze in dit boek onbesproken.

Illustraties

Om de aansluiting naar de verslaggevingspraktijk te versterken zijn ter illustratie fragmenten uit met name jaarrapporten van grote Nederlandse ondernemingen toegevoegd.

Website

Op de bij het boek behorende website (www.jaarverslaggeving.noordhoff.nl) worden onder meer wijzigingen in de regelgeving geplaatst, die zich na het ter perse gaan van deze druk hebben voorgedaan. Daarnaast is voor de docenten een pakket collegeslides beschikbaar, waarop per hoofdstuk de stof in hoofdlijnen wordt gepresenteerd. Verder zijn op het studentengedeelte van de site per hoofdstuk een of meer webcolleges opgenomen. Het betreffen korte filmpjes van vier tot tien minuten, waarin in grote lijnen belangrijke onderwerpen nader worden toegelicht. Tevens is er een interactieve toetsenbank met een kleine 500 meerkeuze- en stellingvragen beschikbaar om zelfstandig met de stof te oefenen; deze vragen zijn voorzien van inhoudelijke feedback en paragraafverwijzingen waar de juiste antwoorden zijn te vinden.

Het opgavenboek

Het bijbehorende opgavenboek bevat theorievragen, meerkeuzevragen, vraagstukken en casussen.

Met de *theorievragen* kan de student controleren of hij de belangrijkste begrippen beheerst. De antwoorden op deze vragen zijn in het opgavenboek opgenomen.

De *meerkeuzevragen* bestaan uit kennisvragen en toepassingsvragen. De sleutels zijn eveneens in het opgavenboek opgenomen.

Bij de *vraagstukken* en *casussen* wordt rekenwerk gevraagd (het 'hoe'), maar wordt ook steeds gepoogd om te toetsen of het veronderstelde inzicht in de materie aanwezig is (het 'waarom'). In een aantal gevallen worden fragmenten uit een gepubliceerd jaarrapport gebruikt als basis voor de vraagstelling.

*“Waarom ik
gekozen heb voor
Broekhuis? Dat is
simpel! De cultuur,
mentaliteit en
de werksfeer zijn
goed.”*

© Noordhoff Uitgevers bv

1

Externe verslaggeving: relaties met andere vakgebieden en ontwikkeling

- 1.1 Afbakening van het vakgebied**
- 1.2 De externe jaarrekening**
- 1.3 Ontwikkeling van de externe verslaggeving**
- 1.4 Functies en kwaliteitskenmerken van de jaarrekening**
- 1.5 Creative accounting**
- 1.6 Wetenschappelijk onderzoek op het terrein van de externe verslaggeving**

In dit inleidende hoofdstuk wordt eerst de plaats van de externe verslaggeving te midden van andere vakgebieden bepaald en worden de relaties aangegeven die met die andere vakgebieden bestaan (paragraaf 1.1).

In paragraaf 1.2 wordt de jaarrekening geïntroduceerd als belangrijkste medium van de externe verslaggeving. Ingegaan wordt op de structuur van de balans en de resultatenrekening en op het verband dat er tussen deze twee overzichten bestaat. In de latere hoofdstukken zullen de posten van de jaarrekening uitgebreid aan de orde komen.

Paragraaf 1.3 behandelt in het kort de historie van de externe verslaggeving. In paragraaf 1.4 komen de functies aan bod die de jaarrekening voor de gebruiker vervult: de verantwoordingsfunctie en de informatiefunctie. Tevens wordt aangegeven aan welke kwaliteitskenmerken een jaarrekening moet voldoen, wil zij deze functies goed kunnen vervullen. In paragraaf 1.5 wordt ingegaan op het fenomeen 'creative accounting': het is voorstelbaar dat de opstellers van de jaarrekening de positie van de onderneming anders voorstellen dan zij in werkelijkheid is.

Paragraaf 1.6 bespreekt ten slotte de ontwikkeling van onderzoek binnen het vakgebied van financial accounting; aan de orde komen de normatieve en de beschrijvende benadering van onderzoek, alsmede de daarbij gevolgde methoden van deductie en inductie.

1.1 Afbakening van het vakgebied

Paragraaf 1.1.1 geeft aan dat een organisatie belanghebbenden heeft die willen beoordelen of hun doelstellingen inzake de organisatie gerealiseerd worden. In paragraaf 1.1.2 wordt een onderscheid gemaakt tussen interne en externe informatieverschaffing. Paragraaf 1.1.3 bespreekt de samenhang tussen de externe verslaggeving en andere vakgebieden.

1.1.1 Doelstellingen en belanghebbenden

Dit boek gaat over verslaggeving door organisaties. Een gangbare definitie van een organisatie is: een samenwerkingsverband van mensen en middelen dat is gericht op het realiseren van bepaalde doelstellingen.

In het kader van dit boek beperken we ons tot de productieorganisaties (waarbij productie ruim moet worden opgevat en mede handel en dienstverlening behelst).

De doelstellingen van een organisatie kunnen divers zijn, zoals:

- het behalen van winst
- het verkrijgen van een bepaalde marktpositie
- het leveren van een bijdrage aan haar maatschappelijke verantwoordelijkheden, zoals het verschaffen van werkgelegenheid en de zorg voor een schoon milieu

Al deze doelstellingen zijn veelal afgeleid van de doelstellingen van de belanghebbenden bij de organisatie. Die belanghebbenden zijn onder anderen:

- de leiding van de organisatie en haar overige werknemers
- de eigenaren van de organisatie, bijvoorbeeld de aandeelhouders
- andere feitelijke en potentiële vermogenverschaffers, zoals banken en beleggers
- afnemers en leveranciers
- de overheid, met name de fiscus
- vakbonden

De belanghebbenden willen kunnen beoordelen of hun doelstellingen met betrekking tot de organisatie worden gerealiseerd. Zij willen daarom geïnformeerd worden over het (financiële) reilen en zeilen van de organisatie. Hierbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen interne en externe informatieverschaffing.

1.1.2 Interne en externe informatieverschaffing

Interne informatieverschaffing is gericht op de informatiebehoefte van de leiding voor het nemen van beslissingen en het beheersen van het bedrijfsproces.

Dit is het terrein van de *management accounting* of interne berichtgeving. Op deze vorm van informatieverschaffing zijn geen wettelijke regels van toepassing; het wordt immers als een interne aangelegenheid beschouwd op welke wijze en in welke mate de leiding geïnformeerd wil worden.

Externe informatieverschaffing is gericht op de informatiebehoefte van derden voor hun oordeelsvorming en/of besluitvorming ten aanzien van de organisatie; de informatie is mede bedoeld om verantwoording af te leggen over het gevoerde beleid. Derden zijn in principe alle genoemde belanghebbenden met uitzondering van de leiding.

Externe informatieverschaffing vindt op verschillende manieren plaats, bijvoorbeeld door middel van jaarverslaggeving, tussentijdse berichtgeving of via een persbericht naar aanleiding van opvallende gebeurtenissen of ontwikkelingen.

Deze vorm van informatieverschaffing betreft het terrein van de *financial accounting* of de externe verslaggeving. Op dit terrein bestaat wel wetgeving, omdat de wetgever het wenselijk heeft geacht dat ondernemingen financiële informatie openbaar maken (publicatieplicht). Betreffende wetgeving is te vinden in Titel 9 van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en – tezamen met enkele andere bepalingen uit Titel 1 tot en met Titel 6 – opgenomen in appendix 1.

Verschillen tussen interne en externe informatieverschaffing

Tussen interne en externe informatieverschaffing zijn – naast de mate van de bemoeienis van de wetgever – de volgende verschillen te onderkennen (zie ook tabel 1.1):

- Intern vindt er vrijwel doorlopend informatieverschaffing plaats. De leiding heeft immers actuele informatie nodig voor het nemen van beslissingen en het beheersen van de bedrijfsprocessen. Extern is de frequentie van berichtgeving veel minder groot.
- Interne informatie is veelal zeer gedetailleerd, terwijl het externe belanghebbenden veel meer om het globale beeld van de organisatie gaat.
- Interne informatie is voor de leiding sneller beschikbaar dan externe informatie voor de externe belanghebbenden. Zo wordt de interne jaarrekening vrij snel na afloop van het verslagjaar door de administratie aan de leiding verstrekt, terwijl de externe jaarrekening later beschikbaar komt. Sturing van het bedrijf op basis van de interne berichtgeving vereist dat de cijfers actueel zijn; intern zal men dan ook vaak snelheid laten prevaleren boven een volledige accuraatheid. Bij de externe verslaggeving – die een nadrukkelijke verantwoordingsfunctie heeft – ligt dit eerder omgekeerd.
- Bij de externe verslaggeving kan de neiging bestaan om de ‘buitenwacht’ een ander (meestal: rooskleuriger) beeld van de financiële positie van de onderneming voor te spiegelen dan overeenkomt met de werkelijkheid. Intern is dit uiteraard niet aan de orde, althans als we het over het niveau van de (centrale) leiding hebben. Uiteraard is het wel voorstelbaar dat een lager managementechelon in de rapportages aan het hogere management de cijfers ‘oppoetst’; beoordeling en beloning worden immers vaak afhankelijk gesteld van de getoonde financiële prestaties. Het op kunstmatige wijze verfraaien van de balans en de resultatenrekening staat bekend als ‘creative accounting’. In paragraaf 1.5 komen we hierop terug.

TABEL 1.1 Verschillen tussen interne en externe informatieverschaffing

	Intern	Extern
Wettelijke voorschriften	Nee	Ja
Frequentie	Vrijwel doorlopend	Periodiek
Detailtering	Zeer gedetailleerd	Meer globaal
Tijdstip van berichtgeving	Vrij snel na einde periode	Later
Mogelijke neiging tot ‘creative accounting’	Nee, althans niet op het niveau van de centrale leiding	Ja

In dit boek zal alleen de externe informatieverstrekking (en meer speciaal de jaarverslaggeving) behandeld worden.

1.1.3 Samenhang met andere vakgebieden

Hiervoor is al duidelijk gemaakt dat *management accounting* en *financial accounting* zich hebben ontwikkeld tot verschillende vakgebieden. Maar ze vertonen natuurlijk ook een grote mate van overeenkomst: beide hebben ze betrekking op het geven van (vooral financiële) informatie.

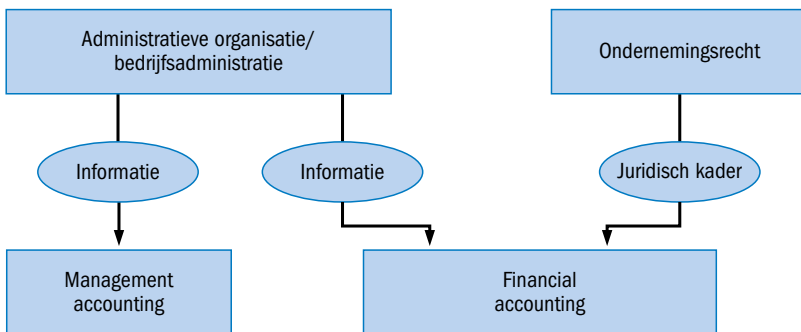
Voor het verkrijgen van die informatie steunen ze op de boekhouding van de organisatie; deze verschaft het cijfermateriaal voor de balans en de resultatenrekening en voor allerlei andere calculaties die nodig zijn.

De techniek van het boekhouden is het terrein van de *bedrijfsadministratie*. De bedrijfsadministratie is een onderdeel van de *administratieve organisatie*, die is gericht op het in goede banen leiden van de informatiestromen.

De informatievoorziening dient derhalve te zijn afgestemd op de eisen die de interne en externe verslaggeving stellen. De wijze waarop de benodigde gegevens worden vergaard en verwerkt, valt buiten het kader van dit boek. We gaan er hier van uit dat de benodigde informatie aanwezig is.

Er is al aangegeven dat er voor de externe verslaggeving wettelijke regels zijn; deze regels bepalen welke informatie verstrekt moet worden en schrijven soms dwingende waarderingsgrondslagen voor de balans en resultatenrekening voor. Er is dan ook een nauwe samenhang tussen financial accounting en *ondernemingsrecht*, in het bijzonder het jaarrekeningrecht, zoals dat in het Burgerlijk Wetboek is vastgelegd. Uiteraard zal in het vervolg van dit boek steeds worden aangegeven hoe de wettelijke regels ter zake luiden. Die regels sluiten overigens wel zo veel mogelijk aan bij wat bedrijfseconomen en accountants in de loop van de tijd aan normen en gebruiken ontwikkeld hebben. In figuur 1.1 is de samenhang tussen financial accounting en de andere genoemde vakgebieden weergegeven.

FIGUUR 1.1 Samenhang tussen financial accounting en andere vakgebieden

Ook de Belastingdienst heeft behoefte aan externe informatie. Deze dient immers over financiële gegevens te beschikken om aanslagen inkomstenbelasting en vennootschapsbelasting te kunnen opleggen. Hiertoe wordt een fiscale jaarrekening opgesteld. Hoewel deze in wezen tot de externe informatieverstrekking behoort, moet ze worden onderscheiden van de externe jaarrekening, omdat hier afzonderlijke regels gelden, namelijk de bepalingen

gen die in de Wet op de inkomstenbelasting en de Wet op de vennootschapsbelasting zijn vastgelegd. Hiermee komen we op het terrein van het *belastingrecht*.

Belastingrecht

In Nederland is het gebruikelijk om ten behoeve van de fiscus een aparte jaarrekening op te stellen, aangezien de in de belastingwet opgenomen regels kunnen verschillen van de regels die gelden voor de externe jaarrekening. Bovendien ligt het belang ook anders: de fiscale winst zal door het bedrijf normaliter zo laag mogelijk vastgesteld worden, terwijl men in de externe jaarrekening over het algemeen het liefst een zo rooskleurig mogelijk beeld laat zien.

In hoofdstuk 4 zullen we zien dat het aan micro- en kleine ondernemingen is toegestaan om de fiscale grondslagen ook toe te passen in de externe jaarrekening.

Samenvattend kennen we derhalve de volgende drie soorten jaarrekeningen:

- 1 de *interne* jaarrekening ten behoeve van de leiding
- 2 de *externe* jaarrekening ten behoeve van externe belanghebbenden
- 3 de *fiscale* jaarrekening ten behoeve van de fiscus

Ten slotte bestaan er ook raakvlakken tussen financial accounting en het vak *financiering*. De jaarrekening (vooral de balans) geeft immers de financiële structuur van de onderneming weer. Tevens kunnen uit de jaarrekening verschillende kengetallen berekend worden die een indicatie geven van de rentabiliteit, de liquiditeit en de solvabiliteit van de onderneming, kernbegrippen in de financieringstheorie.

Financiering

1.2 De externe jaarrekening

Het belangrijkste onderdeel van de externe verslaggeving is de jaarrekening. De jaarrekening is het geheel van de balans en winst- en verliesrekening en de op beide stukken betrekking hebbende toelichting. Winst- en verliesrekening is de wettelijke term; in het spraakgebruik hanteert men eveneens het begrip *resultatenrekening*. Wij zullen in dit boek gebruikmaken van de term *resultatenrekening*.

Resultatenrekening

In paragraaf 1.2.1 worden de balans en de resultatenrekening toegelicht, waarna in paragraaf 1.2.2 ingegaan wordt op het dwingende verband dat bestaat tussen de balans en de resultatenrekening. Paragraaf 1.2.3 bespreekt de financiële kerngrootheden (rentabiliteit, solvabiliteit en liquiditeit) die uit de jaarrekening kunnen worden afgeleid.

In hoofdstuk 6 tot en met 9 wordt de balans meer uitgebreid aan de orde gesteld. In hoofdstuk 10 gebeurt dat voor de resultatenrekening.

Naast de balans en de resultatenrekening treft men in gepubliceerde jaarrapporten van grote ondernemingen vrijwel altijd een kasstroomoverzicht aan. In hoofdstuk 11 komt dit derde basisstuk van de verslaggeving aan de orde.

1.2.1 Balans en resultatenrekening

Een balans is een momentopname van de waarde van de activa en de passiva van de onderneming. Omdat het een momentopname betreft, bevat de balans voorraad- of stockgrootheden.

De *activa* geven de investeringen ten behoeve van het productie- en verkoopproces weer. Het zijn de *economic resources* van de onderneming. Om

als activum te kwalificeren dient een bedrijfsmiddel in de beschikkingsmacht van de onderneming te zijn en zal het naar verwachting economische voordelen opleveren. In hoofdstuk 6 gaan we nader in op de activeringsvoorwaarden.

Vaste en vlottende activa

De activa kunnen worden onderscheiden in *vaste* en *vlottende activa*. Dit onderscheid is met name van belang uit oogpunt van liquiditeit. Vermogen geïnvesteerd in vaste activa komt in de regel pas op lange termijn weer in geldvorm vrij; voorbeelden zijn gebouwen en machines. Vermogen geïnvesteerd in vlottende activa komt in principe op korte termijn in geldvorm vrij; voorbeelden zijn voorraden, debiteuren en liquide middelen.

De *passiva* geven het vermogen weer dat verkregen is ter financiering van de activa. Het vermogen kan worden onderverdeeld in *eigen* vermogen en *vreemd* vermogen.

Eigen vermogen

Eigen vermogen is verschaft door de eigenaren en staat voor onbepaalde tijd ter beschikking van de onderneming. Vaak wordt gesproken van *permanent vermogen*, maar die term is enigszins misleidend, omdat de eigenaren wel kunnen besluiten hun eigen vermogen terug te laten betalen; hierover is echter bij de verstrekking van het vermogen niets vastgelegd en eventuele terugbetaling berust op een afzonderlijke beslissing.

Eigen vermogen is tevens *risicodragend vermogen of ondernemend vermogen*: de vergoeding voor het ter beschikking stellen van eigen vermogen is afhankelijk van het presteren van de onderneming; in geval van liquidatie komen de eigenvermogenverschaffers het laatst voor terugbetaling in aanmerking. Eigen vermogen wordt niet alleen gevormd door het ter beschikking stellen van nieuw vermogen door de eigenaren, maar bijvoorbeeld ook doordat de eigenaren akkoord gaan met het inhouden van winsten.

Vreemd vermogen

Vreemd vermogen is ter beschikking gesteld door schuldeisers; het is *tijdelijk vermogen*, omdat van tevoren afspraken over terugbetaling zijn gemaakt. *Vreemd vermogen is risicomijdend of niet-ondernemend vermogen*: de vergoeding is in principe onafhankelijk van het presteren van de onderneming en de vreemdvermogenverschaffers komen bij liquidatie als eerste voor terugbetaling in aanmerking.

Risicomijdend wil overigens niet zeggen *risicoloos*: in geval van faillissement kunnen ook de schuldeisers met lege handen komen te staan.

Bij vreemd vermogen gaat het in de eerste plaats om schulden. De schulden worden ingedeeld in *langlopende* en *kortlopende schulden*, al naargelang de looptijd van de schuld langer of korter dan een jaar is. Voorbeelden van langlopende schulden zijn hypothecaire leningen en obligatieleningen en van kortlopende schulden crediteuren en nog te betalen belastingen.

Voorzieningen

Een bijzondere vermogenscategorie wordt gevormd door de *voorzieningen*; het gaat hier om verplichtingen waarvan de omvang en/of het tijdstip van nakoming niet exact te bepalen zijn, maar wel redelijkerwijs te schatten. Voorzieningen worden gerekend tot het vreemd vermogen.

Overigens is het onderscheid tussen eigen en vreemd vermogen niet altijd scherp te trekken. Dit is bijvoorbeeld het geval bij een converteerbare obligatielening: een lening (in principe dus vreemd vermogen) waarbij de obligatiehouders het recht hebben om onder bepaalde voorwaarden hun stukken in te wisselen voor aandelen. De rentevergoeding op een converteerbare obligatielening is normaliter lager dan de marktrente die op het moment van uitgifte van de lening geldt voor een voor het overige soortgelijke lening. Vanwege het conversierecht is een converteerbare obligatie immers aantrekkelijker dan

een gewone obligatie, waardoor de houders van converteerbare obligaties genoegen zullen nemen met een lagere rentevergoeding. Het gevolg hiervan is dat de contante waarde van de rente- en aflossingsverplichtingen van een converteerbare obligatielening lager is dan het door de onderneming verkregen bedrag van de uitgegeven obligaties, als gevolg waarvan er agio ontstaat. Dit agio is aan te merken als eigen vermogen. In paragraaf 9.4.2 gaan we in op de verwerking van deze 'hybride' vermogensvormen.

Een andere indeling van de balansposten is die in materiële en monetaire posten.

Bij *materiële activa* als duurzame productiemiddelen (voorraden werkeenheden) en voorraden (aantallen, kilogrammen, enzovoort) gaat het om hoeveelheden die – door vermenigvuldiging met een prijsgrondslag – moeten worden vertaald in geld.

**Materiële
activa**

Bij *monetaire posten* als vorderingen en liquide middelen (monetaire activa) en schulden en voorzieningen (monetaire passiva) hoeft deze vertaalslag niet gemaakt te worden, omdat die al in een geldbedrag luiden.

**Monetaire
posten**

De resultatenrekening

Een resultatenrekening (ook wel winst- en verliesrekening genoemd) is een overzicht van de opbrengsten en de kosten gedurende een bepaalde periode en geeft het over de betreffende periode behaalde resultaat weer. De resultatenrekening bevat dan ook periode- of stroomgrootheden.

Opbrengsten en kosten hoeven niet samen te vallen met ontvangsten en uitgaven. Opbrengsten zijn een reflectie van de economische prestaties die een onderneming in de betreffende periode heeft geleverd, kosten geven de waarde van de verbruikte productiemiddelen in de betreffende periode weer. Op de toerekening van kosten en opbrengsten aan periodes gaan we in hoofdstuk 3 nader in.

Broekhuis Holding bv (een familiebedrijf) is in 1933 opgericht en is door de jaren heen uitgegroeid tot één van de top 5 spelers binnen de autobranche in Nederland. In 2018 zorgden 1.321 medewerkers samen voor een omzet van € 824 miljoen vanuit 62 vestigingen (47 autodealerbedrijven, 1 dealer voor motorfietsen, 1 leasemaatschappij, 1 verhuurbedrijf en 12 schadeherstelbedrijven). Het jaarrapport over 2018 bevat de volgende geconsolideerde balans en winst- en verliesrekening. Op de betekenis van de posten Aandeel derden (balans) en Aandeel van derden in resultaat (winst- en verliesrekening) gaan we in paragraaf 17.4 in.

Geconsolideerde balans (vóór resultaatbestemming) per 31-12-2018 in duizenden euro's

Vaste activa		Groepsvermogen	
Immateriële vaste activa	3.150	Eigen vermogen	69.990
Materiële vaste activa	167.827	Aandeel derden	<u>582</u>
Financiële vaste activa	<u>2.327</u>		
	173.304		70.572
		Voorzieningen	7.104
Vlottende activa		Langlopende schulden	85.409
Voorraden	157.756	Kortlopende schulden	<u>205.891</u>
Vorderingen	37.268		
Liquide middelen	<u>648</u>		
	195.672		298.404
Balanstotaal	368.976		368.976

Geconsolideerde winst- en verliesrekening over 2018
in duizenden euro's

Netto-omzet	823.593	
Overige bedrijfsopbrengsten	237	
Som der bedrijfsopbrengsten	<u>823.830</u>	
Inkoopwaarde van de omzet	691.648 –	
Bruto-marge		132.182
Lonen en salarissen	53.016	
Sociale lasten	14.074	
Afschrijvingen	4.992	
Overige bedrijfskosten	<u>42.328</u>	
Som der kosten		<u>114.410 –</u>
Bedrijfsresultaat		17.772
Rentelasten		<u>2.133 –</u>
Resultaat uit gewone bedrijfsuitoefening vóór belasting		15.639
Vennootschapsbelasting		<u>3.599 –</u>
Resultaat uit gewone bedrijfsuitoefening na belastingen		12.040
Aandeel van derden in resultaat		<u>369 –</u>
Resultaat na belastingen		11.671

Bron: Jaarrapport Broekhuis Holding bv, 2018
1.2.2 Het verband tussen de balans en de resultatenrekening

De balans en de resultatenrekening hangen nauw met elkaar samen, zij kunnen niet onafhankelijk van elkaar opgesteld worden. Als de balans is vastgesteld, ligt daarmee in principe ook de resultatenrekening vast, en omgekeerd.

In voorbeeld 1.1 wordt het verband tussen de balans en de resultatenrekening weergegeven.

VOORBEELD 1.1

Het verband tussen de balans en de resultatenrekening

A De verkoop van goederen met een opbrengst boven de boekwaarde

Balans		Resultatenrekening	
Debiteuren/kas	+	←-----→	Opbrengst +
Voorraad	-	←-----→	Kosten +
	Winst +	=	Winst +

B De afschrijving op een duurzaam productiemiddel ten laste van het resultaat

Balans		Resultatenrekening	
Vaste activa	-	←-----→	Kosten +
	Winst -	=	Winst -

C De vorming van een voorziening ten laste van het resultaat

Balans		Resultatenrekening	
	Voorziening +	←-----→	Kosten +
	Winst -	=	Winst -

D Een aflossing op een schuld

Balans		Resultatenrekening	
Kas	-	←-----→	Opbrengst ongewijzigd
	Schuld -	←-----→	Kosten ongewijzigd
	Winst ongewijzigd	=	Winst ongewijzigd

Uit het in voorbeeld 1.1 geschetste verband tussen de balans en de resultatenrekening vloeit voort dat de winst over een bepaalde periode op twee manieren kan worden berekend:

- 1 vanuit de resultatenrekening, als het verschil tussen de opbrengsten en de kosten
- 2 vanuit de balans, als het verschil tussen het eigen vermogen aan het eind en het eigen vermogen aan het begin van de periode (*vermogensvergelijking*)

**Vermogens-
vergelijking**

De bij 2 berekende vermogenstoename moet worden gecorrigeerd voor mutaties in de kapitaalsfeer; dit zijn de kapitaalstortingen en kapitaalonttrekkingen. Een *kapitaalstorting* is een toename van het eigen vermogen die niet als winst valt aan te merken, bijvoorbeeld de opbrengst uit een aandelenmissie. Een *kapitaalonttrekking* is een afname van het eigen vermogen die geen verlies is, bijvoorbeeld het uitkeren van dividend. Kapitaalstortingen en -onttrekkingen vinden hun oorzaak in vermogensverschuivingen tussen de onderneming en haar eigenaren.

**Kapitaal-
storting**

**Kapitaal-
onttrekking**

Winstberekening door middel van vermogensvergelijking verloopt dus als volgt:

Eigen vermogen einde periode	€	
Eigen vermogen begin periode	€	–
Vermogenstoename	€	
Kapitaalstortingen	€	–
Kapitaalonttrekkingen	€	+
Winst	€	

Verderop in dit boek zullen we zien dat het verband tussen de balans en de resultatenrekening in sommige situaties wordt verbroken. Dit is het geval bij *rechtstreekse vermogensmutaties*, dat wil zeggen dat mutaties in het eigen vermogen niet via de resultatenrekening lopen.

**Rechtstreekse
vermogens-
mutaties**

1.2.3 Rentabiliteit, solvabiliteit en liquiditeit

De kernfunctie van de jaarrekening ligt op het vlak van de vermogens- en winstbepaling. Het quotiënt van winst en vermogen is de rentabiliteit, een belangrijk criterium bij het beoordelen van de financiële prestaties van de onderneming. Daarnaast kan de jaarrekening worden gebruikt voor de beoordeling van de solvabiliteit en de liquiditeit van de onderneming. We zullen deze begrippen toelichten aan de hand van voorbeeld 1.2.

VOORBEELD 1.2

Van onderneming A zijn over boekjaar t gegeven de balansen per 1 januari en per 31 december, alsmede de resultatenrekening:

Balans van onderneming A per 1 januari jaar t
(bedragen · € 1.000)

Vaste activa	400	Eigen vermogen	300
Vlottende activa	600	Voorzieningen	200
		Langlopende schulden	200
		Kortlopende schulden	<u>300</u>
		Vreemd vermogen	700
	<u>1.000</u>		<u>1.000</u>

Balans van onderneming A per 31 december jaar t
(bedragen · € 1.000)

Vaste activa	400	Eigen vermogen	380
Vlottende activa	700	Voorzieningen	205
		Langlopende schulden	190
		Kortlopende schulden	<u>325</u>
		Vreemd vermogen	720
	<u>1.100</u>		<u>1.100</u>

Resultatenrekening van onderneming A over jaar t

(bedragen · € 1.000)

Opbrengsten	500
Diverse kosten	390
Bedrijfsresultaat	110
Rentelasten	10
Winst vóór aftrek van belasting	100
Belastinglast	20
Nettowinst	80

Rentabiliteit

Als het resultaat wordt gerelateerd aan het vermogen waarmee dit resultaat is behaald, verkrijgen we de rentabiliteit. De rentabiliteit kan op verschillen- de manieren worden uitgewerkt. We onderscheiden:

- 1 de rentabiliteit van het totale vermogen
- 2 de rentabiliteit van het eigen vermogen
- 3 de rentabiliteit van het vreemd vermogen

Ad 1 De rentabiliteit van het totale vermogen (RTV)

De RTV is te berekenen door de totale vermogensopbrengst (= winst vóór aftrek van interest en vóór aftrek van belasting) uit te drukken in een per- centage van het gemiddeld totaal vermogen gedurende het boekjaar.

De RTV dient ter beoordeling van de winstgevendheid van het transforma- tieproces; de wijze van financiering van de activa speelt hierbij geen rol.

Ad 2 De rentabiliteit van het eigen vermogen (REV)

De REV wordt berekend door de nettowinst uit te drukken in een percentage van het gemiddeld eigen vermogen gedurende het boekjaar.

Dit is de REV na aftrek van belasting. De REV kan ook vóór aftrek van belas- ting worden berekend; in de teller wordt dan de winst vóór aftrek van belas- ting opgenomen.

Ad 3 De rentabiliteit van het vreemd vermogen (RVV)

De RVV kan worden berekend door de rentelasten uit te drukken in een per- centage van het gemiddeld vreemd vermogen gedurende het boekjaar.

De rentabiliteit van het totale vermogen wordt ‘verdeeld’ onder de eigenver- mogenverschaffers en de vreemdvermogenverschaffers. Kenmerkend hier- bij is dat de RVV in principe vastligt (doordat de interestvergoeding van te- voren is vastgelegd) en dat de REV afhankelijk is van het presteren van de onderneming, dus van de RTV. Indien de RTV hoger is dan de RVV, komt dit verschil dan ook ten goede aan de eigenvermogenverschaffers en zal de REV vóór aftrek van belasting hoger zijn dan de RTV. Er is dan sprake van een po- sitieve ‘financiële hefboomwerking’.

**Financiële
hefboom-
werking**

Over boekjaar t zijn voor onderneming A de RTV, REV en RVV als volgt:

$$RTV = \frac{€ 110.000}{€ 1.050.000} \cdot 100\% = 10,5\%$$

$$\text{REV (na aftrek van belasting)} = \frac{\text{€ } 80.000}{\text{€ } 340.000} \cdot 100\% = 23,5\%$$

$$\text{RVV} = \frac{\text{€ } 10.000}{\text{€ } 710.000} \cdot 100\% = 1,4\%$$

Solvabiliteit

Solvabiliteit is de mate waarin de onderneming in staat is aan haar verplichtingen jegens de schuldeisers te voldoen. Bij het beoordelen daarvan staat de bufferfunctie van het eigen vermogen centraal: in geval van liquidatie krijgen de eigenvermogensverschaffers pas hun inleg terug als aan de verplichtingen jegens de schuldeisers is voldaan. Hoe groter de relatieve omvang van het eigen vermogen, des te beter de solvabiliteit.

Als indicatie van de solvabiliteit wordt daarom vaak de verhouding tussen het eigen en het totale vermogen gebruikt. In de balans per 31 december jaar t van onderneming A is deze verhouding 0,35 (€ 380.000/€ 1.100.000). Overigens kan de bufferfunctie ten opzichte van de schuldeisers ook door niet-eigen vermogen vervuld worden, bijvoorbeeld door *achtergestelde leningen*: leningen waarop pas afgelost wordt als aan de verplichtingen ten opzichte van de overige schuldeisers voldaan is. Deze leningen zijn voor de overige schuldeisers wat solvabiliteitsfunctie betreft vergelijkbaar met eigen vermogen. In dit verband wordt gesproken van *garantievermogen*, als verzamelterm voor al het vermogen dat deze bufferfunctie heeft.

Achtergestelde lening

Garantievermogen

Voor de solvabiliteit geldt dat eenduidige normen moeilijk te geven zijn. De aard van het bedrijf speelt een belangrijke rol: voor de kapitaalintensieve – en daardoor als relatief risicovol te kenschetsen – industriële bedrijven wordt vaak als vuistregel een waarde van ten minste 1/3 genomen, terwijl men voor arbeidsintensieve ondernemingen vaak een waarde van 1/4 toereikend acht. Bovendien zal bij een hogere rentabiliteit een wat mindere solvabiliteit eerder acceptabel zijn.

Het trachten te profiteren van de hiervoor genoemde financiële hefboomwerking van de vermogensstructuur ('trading on the equity') kan een reden zijn om de solvabiliteit bewust niet te gunstig te laten zijn.

Liquiditeit

De liquiditeit geeft de mate aan waarin de onderneming in staat is aan haar lopende betalingsverplichtingen te voldoen. De liquiditeit kan het beste worden beoordeeld aan de hand van een prognose van de verwachte ontvangsten en uitgaven voor de komende periode; we spreken dan van de *dynamische liquiditeit*.

Een liquiditeitsbegroting wordt in het kader van de externe verslaggeving echter niet verstrekt. Wel kan men uit de balans de *statische liquiditeit* proberen af te leiden, bijvoorbeeld door te kijken naar de verhouding tussen de vlottende activa en de kortlopende verplichtingen. Dit kengetal staat bekend als de *current ratio*. De current ratio is op 31 december jaar t voor onderneming A:

$$\text{Current ratio} = \frac{\text{Vlottende activa}}{\text{Kortlopende verplichtingen}} = \frac{\text{€ } 700.000}{\text{€ } 325.000} = 2,2$$

Dynamische liquiditeit

Statische liquiditeit

Current ratio

Bij deze berekening is verondersteld dat er onder de voorzieningen geen kortlopende verplichtingen schuilen.

Als vuistregel wordt wel gezegd dat de current ratio minimaal 1,5 à 2 moet zijn. Gezien de beperkingen die aan de berekening van de current ratio ten grondslag liggen, is het echter moeilijk hiervoor een algemene norm te geven. Zo geven de cijfers uit de balans slechts een *momentopname* weer; uit de balans blijken bijvoorbeeld niet de financiële verplichtingen die kort na balansdatum ontstaan, zoals uitgaven ten behoeve van het productieproces en loonbetalingen. Verder kunnen net vóór balansdatum bepaalde activiteiten worden verricht – bijvoorbeeld het aflossen van kortlopende schulden – om op balansdatum de current ratio een beter aanzien te geven; een dergelijke activiteit staat bekend als *window dressing*. Ten slotte houdt de current ratio geen rekening met mogelijke dispositieruimte op rekening-courantkredieten.

Window
dressing

1

1.3 Ontwikkeling van de externe verslaggeving

Alvorens nader in te gaan op de functies van de externe verslaggeving, is het goed eerst de historie ervan in vogelvlucht te bezien.

Uiteraard is er een verband tussen de ontwikkeling van het bedrijfsleven en die van de externe verslaggeving. Zowel de rechtsvorm van een onderneming als de aard van het bedrijfsproces is hierbij van belang.

In de middeleeuwen waren het vooral de Italiaanse handelshuizen die het economisch beeld bepaalden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het oudste gedrukte boek waarin de boekhouding (de basis voor de verslaggeving) aan de orde komt, van Italiaanse hand is: de Franciscaner monnik Luca Pacioli publiceerde in 1494 het boek *Summa de Arithmetica, Geometria Proportioni e Proportionalita*.

Onder anderen de Nederlander Simon Stevin heeft een eeuw later een belangrijke bijdrage geleverd aan de internationale verspreiding van het boekhouden. Externe verslaggeving was er in die jaren nog nauwelijks; er werd alleen 'gerapporteerd' aan de familieleden die samen de onderneming vormden. Jaarlijkse winstbepaling was niet aan de orde; pas bij overlijden werd er een berekening gemaakt van het aan de erfgenamen toekomende bedrag.

Met de opkomst van de moderne ondernemingsvormen nam de behoefte aan externe verslaggeving toe en werd ook het probleem van de jaarwinstbepaling actueler. De Vereenigde Oostindische Compagnie, in 1602 opgericht, was de eerste onderneming die vergelijkbaar was met onze huidige naamloze vennootschap. Deze rechtsvorm maakte het noodzakelijk dat er geregeld over de financiële positie gerapporteerd werd, om aan de (potentiële) beleggers de informatie te geven die zij nodig hadden voor het nemen van een aan- of verkoopbeslissing ten aanzien van de aandelen van de onderneming. Bovendien werd het nodig om over te gaan tot een periodieke winstvaststelling: aan de aandeelhouders werd regelmatig dividend uitgekeerd en daarmee deed de jaarwinstbepaling haar intrede.

Het aantal naamloze vennootschappen bleef lange tijd zeer beperkt. Tot het einde van de negentiende eeuw troffen we in Nederland bijna uitsluitend familieondernemingen aan, die als eenmanszaak of firma gedreven werden.

Met de industriële revolutie veranderde dat beeld: voor de grootschalige productie met stoomkracht die toen ingang vond, bleek het vaak noodzakelijk te zijn om buiten de familiekring aan vermogen te komen. Dat leidde tot omzetting van de firma's in naamloze vennootschappen en tot de publieke emissie van aandelen en obligaties. De hierbij behorende verplichting om de vermogenverschaffers over de financiële gang van zaken te informeren, leidde ertoe dat vrijwel alle beursgenoteerde ondernemingen hun jaarrekeningen in de openbaarheid gingen brengen. In 1928 werd de publicatieplicht van beurs-nv's wettelijk verankerd.

Aan het einde van de negentiende eeuw ontstond een nieuwe beroepsgroep: de accountants. Het idee dat het voor beleggers noodzakelijk was dat zij erop konden rekenen dat de aan hen voorgelegde informatie correct was, vond ingang na een aantal schandalen. Het bekendste Nederlandse voorbeeld hiervan was de affaire met de Afrikaansche Handelsvereniging: de directeur – de algemeen geachte zakenman Lodewijk Pincoffs – had gedurende een aantal jaren de balansen vervalst, met als gevolg dat in verliesjaren nog steeds dividend werd uitgekeerd, waarbij het ene gat met het andere gevuld werd. Nadat in 1879 zijn bedrog was uitgekomen, vluchtte hij naar Amerika. Sindsdien werd het de gewoonte om de jaarrekening door een onafhankelijk controleur te laten beoordelen.

Eveneens werd vanaf het einde van de negentiende eeuw (met de invoering van winstbelastingen) de belastinginspecteur een belanghebbende bij de externe verslaggeving.

In de loop der jaren zijn de fiscale verslaggeving en de externe verslaggeving eigen wegen opgegaan.

In de periode na de Eerste Wereldoorlog is de theorievorming over winstbepaling in een stroomversnelling geraakt; dit werd vooral veroorzaakt door de periode van hyperinflatie in Duitsland. De gebreken van de tot dan gebruikelijke wijze van winstberekening op basis van historische kosten kwamen toen overduidelijk aan het licht. Duitse bedrijfseconomen hebben geprobeerd nieuwe winstbepalingssystemen te ontwikkelen, die ook in tijden van geldontwaardiging correcte winstcijfers opleveren: Schmalenbach is de geestelijke vader van het ijzerenvoorraadstelsel en Schmidt van het vervangingswaardestelsel. Onafhankelijk van de theorievorming in Duitsland zijn deze stelsels ook in Nederland ontwikkeld door respectievelijk Volmer en Limperg. Onder de Nederlandse ondernemingen werd vooral Philips toonaangevend in de praktische toepassing van het vervangingswaardestelsel.

Na de Tweede Wereldoorlog (vooral in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw) valt een 'vermaatschappelijking' van de onderneming te constateren: zij werd niet meer gezien als een instituut dat uitsluitend ten behoeve van eigenaren bestaat. In Nederland heeft dit ook zijn weerslag in de wetgeving gevonden. Uit die jaren dateert bijvoorbeeld de Wet op de Ondernemingsraden (WOR), die werknemers invloed geeft op de gang van zaken binnen de onderneming. Daarbij paste financiële verslaggeving aan de werknemers. Tevens ontstond de opvatting dat iedereen inzicht zou moeten kunnen krijgen in de financiële positie van rechtspersonen: de gedachte van een algemene publicatieplicht van jaarrekeningen kreeg in 1971 haar wettelijke grondslag, toen de Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen (WJO) van kracht werd. Deze wet gaf indertijd alleen regels voor de externe jaarrekening van de nv, de bv, de coöperatie (toen nog coöperatieve vereniging genoemd) en de onderlinge waarborgmaatschappij.

In 1976 werd, vanwege de hercodificatie van ons burgerlijk recht, de WJO vrijwel ongewijzigd overgenomen in het Burgerlijk Wetboek.

In de loop van de tijd is de invloed van de Europese Unie op het economisch leven steeds groter geworden, zo ook op het gebied van de externe verslaggeving. Het ondernemingsrecht wordt in Europees verband geharmoniseerd via richtlijnen, die – anders dan het woord doet vermoeden – verplicht door de lidstaten in hun wetgeving moeten worden opgenomen.

In de jaren tachtig van de vorige eeuw is onze jaarverslagwetgeving aangepast aan de *vierde* en *zevende EG-richtlijn*. De vierde EG-richtlijn geeft regels voor de enkelvoudige (of vennootschappelijke) jaarrekening, de zevende EG-richtlijn kent voorschriften voor de geconsolideerde jaarrekening. De met deze twee richtlijnen bereikte mate van harmonisatie schoot echter nog tekort voor wat betreft de beursgenoteerde ondernemingen in Europa, waarvan beleggers de financiële prestaties willen kunnen vergelijken zonder dat zij aanpassingen moeten maken met betrekking tot verschillen in regelgeving ten aanzien van het opstellen van de jaarrekening. Daarom heeft de Europese Unie besloten de Europese beursgenoteerde ondernemingen te verplichten om vanaf 2005 hun (geconsolideerde) jaarrekening op te stellen op basis van de *International Financial Reporting Standards* (IFRS). Deze strikte en gedetailleerde regels worden opgesteld door de International Accounting Standards Board (IASB) in Londen, een non-gouvernementele organisatie, die zich al decennia bezighoudt met het op mondiaal niveau ontwikkelen van verslaggevingsstandaarden. De niet-beursgenoteerde ondernemingen blijven vallen onder de nationale wetgeving van de lidstaten. Om de grootste geschilpunten tussen haar richtlijnen en de IFRS weg te nemen, heeft de Europese Unie nog twee EG-richtlijnen uitgevaardigd: de *IAS 39-richtlijn* en de *moderniseringsrichtlijn*. Beide richtlijnen zijn in 2005 geïmplementeerd in de Nederlandse wet.

Tot slot van dit historisch overzicht is het jaartal 2013 van belang. In dat jaar heeft de Europese Unie – ter vervanging van de eerdergenoemde vierde en zevende EG-richtlijn – *EU-richtlijn 2013/34* uitgevaardigd. De belangrijkste redenen voor deze vervanging zijn administratieve lastenverlichting voor de kleinere ondernemingen en actualisering en modernisering van de voorschriften. Deze richtlijn is eind 2015 geïmplementeerd in de Nederlandse wet.

Harmonisatie

EG-richtlijnen

IFRS

IASB

1

1.4 Functies en kwaliteitskenmerken van de jaarrekening

Zoals uit het historisch overzicht in paragraaf 1.3 blijkt, evolueert de verslaggeving met de ontwikkeling van de ondernemingen en de positie daarvan binnen de samenleving. In de literatuur worden in dat kader drie modellen gehanteerd, namelijk:

- 1 het bezitsmodel
- 2 het klassieke of gesloten model
- 3 het moderne of open model

Ad 1 Het bezitsmodel

Bij het bezitsmodel is er geen sprake van een scheiding tussen leiding en eigendom.

Het doel van de onderneming beperkt zich voornamelijk tot het vergroten van het kapitaal van de ondernemer. De ondernemer zelf en de fiscus zijn de

voornaamste belanghebbenden. In zijn algemeenheid wordt naast de fiscale jaarrekening geen externe jaarrekening opgesteld. In Nederland vallen bijvoorbeeld de eenmanszaken en de vennootschappen onder firma onder dit model.

Ad 2 Het klassieke of gesloten model

Door de scheiding van leiding en eigendom zijn vele ondernemingen in het gesloten model terechtgekomen.

In tegenstelling tot de situatie bij het bezitsmodel, waar – naast de fiscus – in wezen slechts één partij belang heeft bij het financiële reilen en zeilen van de onderneming (de eigenaar), is er bij het gesloten model sprake van twee partijen, namelijk de kapitaalverschaffer en de kapitaalbeheerder.

De kapitaalverschaffer wil uiteraard weten wat er met zijn in de onderneming geïnvesteerde kapitaal is gebeurd. De functie van de jaarrekening is dan ook vooral die van verantwoording van de kapitaalbeheerder over het gevoerde beleid ten behoeve van de kapitaalverschaffers.

Centraal staat dan ook de *verantwoordingsfunctie*.

**Verantwoor-
dingsfunctie**

Ad 3 Het moderne of open model

Door het proces van vermaatschappelijking zijn vele ondernemingen in het open model terechtgekomen. Dit geldt in ieder geval voor de beursgenoteerde ondernemingen, die voor hun kapitaalbehoefte een beroep doen op een grote kring van beleggers.

In het open model wordt de onderneming gezien als een coalitie van meerdere partijen, zoals kapitaalverschaffers, kapitaalbeheerders, werknemers, vakbonden, overheid, potentiële beleggers en publiek. Het logische gevolg van deze ontwikkeling is dat de kapitaalbeheerder de diverse participanten of belanghebbenden informeert over de (financiële) gang van zaken binnen de onderneming. Dit betekent dat de jaarrekening – naast de verantwoordingsfunctie ten behoeve van de kapitaalverschaffers – een *informatie- of beslissingsondersteunende functie* vervult ten behoeve van de hiervoor genoemde partijen. De jaarrekening kan een hulpmiddel zijn bij beslissingen als het al of niet kopen, aanhouden of verkopen van aandelen, verstrekken van leningen door banken, leveren op krediet aan de onderneming, enzovoort.

In het open model is er niet alleen behoefte aan financiële informatie, maar ook aan niet-financiële. Dit heeft geleid tot het uitbrengen van sociale jaarverslagen (speciaal ten behoeve van de werknemers) en van milieujaarverslagen. In 1999 is de Wet Milieuverslaggeving in werking getreden, op grond waarvan bedrijven met een grote milieubelasting of met bijzondere milieuri-sico's verplicht zijn een milieuverslag uit te brengen.

**Informatie-
functie**

Kwaliteitskenmerken

Om de kernfuncties (verantwoording en informatie) goed te kunnen vervullen, dient de jaarrekening informatie te bevatten die zowel relevant als betrouwbaar is.

Relevantie

Een jaarrekening moet cijfers opleveren waar de lezer 'iets mee kan'; hij moet er waardevolle informatie aan kunnen ontleen. De kernfuncties van de

jaarrekening in aanmerking nemend, zal de jaarrekening de gebruiker behulpzaam moeten zijn bij de verantwoordingsfunctie en de informatiefunctie.

Betrouwbaarheid

De lezer van de jaarrekening moet erop kunnen vertrouwen dat de erin verstrekte cijfers een 'getrouw beeld' geven van de financiële positie van de onderneming. Omdat hij zelf geen toegang heeft tot de achterliggende financiële feiten, moet deze betrouwbaarheid normaliter gewaarborgd worden door de externe accountant, die een verklaring over de jaarrekening afgeeft. Een belangrijk aspect van betrouwbaarheid is daarom controleerbaarheid.

In de praktijk blijkt het moeilijk (zo niet onmogelijk) te zijn om de kwaliteitskenmerken relevantie en betrouwbaarheid tegelijkertijd te optimaliseren. We zullen in hoofdstuk 2 bijvoorbeeld zien dat toepassing van het 'economisch waardebegrip' meer relevante informatie voor de gebruiker oplevert dan het 'boekhoudkundig waardebegrip'. Het economisch waardebegrip is echter veel minder betrouwbaar dan het boekhoudkundig waardebegrip.

1.5 Creative accounting

Bij externe verslaggeving gaat het om het verschaffen van informatie over de financiële positie van de onderneming aan derden. In paragraaf 1.4 hebben we gezien dat externe verslaggeving een verantwoordingsfunctie heeft en daarnaast een informatiefunctie vervult ten behoeve van de besluitvorming. Bij beide functies kan het management in de verleiding komen om de cijfers zodanig aan te passen, dat ze leiden tot de door dat management gewenste gevolgen.

In het kader van het afleggen van verantwoording is het denkbaar dat de directie het slecht presteren van de onderneming tegenover de aandeelhouders wil verbloemen. Bij de beslissingsondersteunende functie valt te denken aan het geven van een te rooskleurig beeld van de financiële positie om (aanvullende) bankleningen te verkrijgen.

In de hiervoor genoemde gevallen gaat het om het flatteren van de winst en wellicht tevens van de solvabiliteit van de onderneming. Het is echter ook denkbaar dat een onderneming de winst neerwaarts wil bijstellen. Zo kan er bijvoorbeeld in tijden van oplopende benzine- en olieprijsen maatschappelijke druk op de politiek ontstaan om de verkoopprijzen aan banden te leggen. Dit kan voor oliemaatschappijen een reden zijn om de winsten in betreffende boekjaren te drukken.

We noemen deze cijferaanpassingen 'creative accounting' of 'cooking the books'. Creative accounting ontleent in de eerste plaats zijn bestaansmogelijkheid aan het feit dat bij de winstbepaling allerlei schattingen gemaakt dienen te worden, bijvoorbeeld inzake de levensduur van activa, het betaalgedrag van debiteuren, de kans dat de onderneming een proces gaat verliezen, enzovoort. Schattingen zijn per definitie subjectief en bieden dan ook ruimte voor een optimistische of pessimistische invulling. In de tweede plaats geven wet- en regelgeving vaak de vrijheid om bij het opstellen van de jaarrekening te kiezen uit verschillende manieren om een transactie of gebeurtenis te verwerken.

Door de overstap van het ene op het andere verslaggevingsalternatief kan aanpassing van het winstcijfer bereikt worden (een *stelselwijziging*).

Naast het opwaarts of neerwaarts bijstellen van de winst, zijn er nog twee vormen van creative accounting te onderkennen:

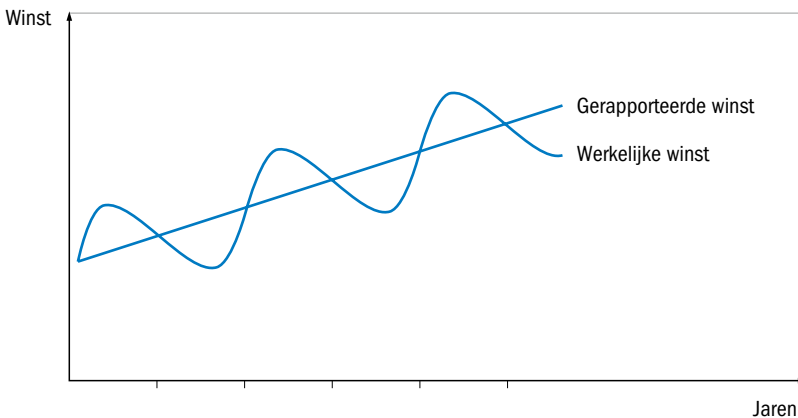
- 1 winstegalitatie (income smoothing)
- 2 'taking a bath'-strategie

Ad 1 Winstegalitatie

Voorals beleggers hechten een grote waarde aan een stabiele winstontwikkeling. Door in goede jaren het winstbedrag naar beneden toe bij te stellen en het 'afgeroomde bedrag' toe te voegen aan de winst in een (minder goed) volgend boekjaar, kan deze winstegalitatie plaatsvinden.

In figuur 1.2 wordt dit grafisch geïllustreerd.

FIGUUR 1.2 Winstegalitatie

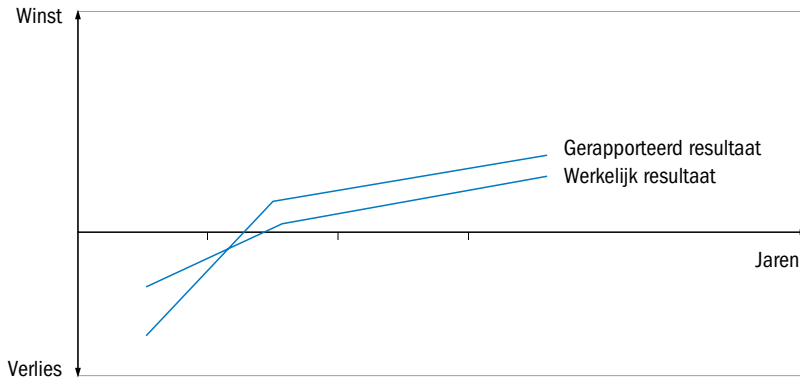
Ad 2 'Taking a bath'-strategie

Als een onderneming geconfronteerd wordt met een bijzonder slecht boekjaar, waarin een groot verlies wordt geleden, kan het management in de verleiding komen dit verlies door jaarrekeningaanpassingen nog verder te vergroten, bijvoorbeeld door extra afschrijvingen of het vormen van reorganisatievoorzieningen. De gedachtegang erachter is dat het in een slecht boekjaar naar de buitenwacht toe niet veel meer uitmaakt of een verlies € 10 mln of € 15 mln is. In de volgende boekjaren zal er minder hoeven te worden afgeschreven en zullen allerlei kosten afgeboekt kunnen worden van de gevormde voorziening, waardoor er ruimte wordt geschapen om weer winsten te tonen.

Deze strategie is extra aantrekkelijk als na het verliesjaar een nieuw management aantreedt, dat geen verantwoordelijkheid hoeft te nemen voor het geleden verlies, maar wel kan pronken met de winsten die daarna weer worden gepresenteerd.

In figuur 1.3 is een grafische illustratie van de taking a bath-strategie gegeven.

FIGUUR 1.3 Taking a bath-strategie

In de wetenschappelijke wereld wordt in plaats van de (negatief geladen) term *creative accounting* liever gesproken van de neutralere term *winststuring* of *earnings management*, door Scott in zijn boek *Financial accounting theory* gedefinieerd als 'the choice by a manager of accounting policies so as to achieve some specific objectives'.

Volgens de wetenschappers hoeft earnings management niet altijd negatief beoordeeld te worden. Ze maken daarbij een onderscheid tussen het 'werkelijke winstperspectief' en het 'informatieperspectief'.

Bekeken vanuit het *werkelijk winstperspectief* is earnings management inderdaad laakbaar, omdat het verschuiven van winsten van het ene boekjaar naar het andere boekjaar ertoe kan leiden dat het resultaat over een bepaald boekjaar en het eigen vermogen per het einde van het boekjaar niet getrouw worden weergegeven. Hiermee zouden managers de gebruikers kunnen misleiden met betrekking tot het presteren van de onderneming. De vraag is echter of dit in zijn algemeenheid kan worden gesteld. Zo heeft onderzoek uitgewezen dat earnings management gemiddeld gezien geen groot effect heeft op de gerapporteerde winst.

Als een onderneming bijvoorbeeld de vorm van winststuring toepast als is weergegeven in figuur 1.2, dan zou het weleens zo kunnen zijn dat het gepresenteerde winstcijfer relevantere informatie oplevert dan de werkelijke winst. De onderneming egaliseert immers naar de verwachte trendmatige winst en geeft daarmee een signaal af over deze trendmatige winst. Op basis van de werkelijke (jaarlijks sterk fluctuerend) winstcijfers zou het voor de belegger veel lastiger zijn om een idee te vormen over de langetermijnwinstontwikkeling. Voor de onderneming zou dit vervolgens het gunstige effect hebben dat de kostenvoet van het aantrekken van vermogen daalt, door de lagere risicoperceptie van de vermogenverschaffers. Vanuit het *informatieperspectief* zou winststuring dus niet afgewezen hoeven te worden.

Hoe dit ook zij, de regelgevers gaan uit van het werkelijk winstperspectief; hun streven is erop gericht winststuring zo veel mogelijk te voorkomen. Uiteindelijk zal de accountant, als wettelijk controleur van de jaarrekening, moeten bepalen of creative accounting is toegepast of niet. Hij moet verklaren dat de jaarrekening een getrouw beeld van het vermogen en het resultaat geeft. In laatste instantie is het de rechter (Ondernemingskamer c.q. Hoge Raad, zie paragraaf 4.3.3) die oordeelt of een bepaalde boekingswijze dit getrouwe beeld oplevert.

Winststuring
Earnings
management

1.6 Wetenschappelijk onderzoek op het terrein van de externe verslaggeving

Het vakgebied financial accounting is bij uitstek een 'praktische discipline'. Het eindproduct van de externe verslaggeving – de financiële rapportage, met name de jaarrekening – vervult in de praktijk van het zakendoen een belangrijke functie.

Het waren van oudsher de boekhouders die zich verdiepten in de materie. Als de tweedeling 'art or science' toegepast wordt op financial accounting, dan wordt het vakgebied in belangrijke mate gekarakteriseerd als 'art', dat wil zeggen: als een ambachtelijke discipline, waarbij de nadruk ligt op vaardigheden.

Vanaf het begin van de twintigste eeuw is de externe verslaggeving echter ook tot wetenschappelijk studieobject geworden. In Nederland werd de bedrijfshuishoudkunde of 'bedrijfsleer' gedoceerd aan de Universiteit van Amsterdam en de Economische Hogescholen van Rotterdam en van Tilburg. Later kwamen daar andere instellingen van hoger onderwijs bij.

Normatief onderzoek

Tot aan de jaren zeventig van de vorige eeuw was er vooral sprake van *normatieve* wetenschapsbeoefening. De onderzoekers wilden met hun publicaties aanwijzingen geven aan de praktijk om de kwaliteit van de externe verslaggeving te verbeteren. Vele decennia hebben felle discussies tussen hoogleraren gewoed over het 'beste' winstbepalingssysteem.

Het door de 'Amsterdamse school' (onder leiding van Th. Limperg jr.) voorgestane vervangingswaardestelsel (zie hoofdstuk 14) werd door de 'Rotterdamers' bestreden.

Deductie

De wijze waarop de wetenschappers tot hun conclusies kwamen, was vooral *deductief*: door uit te gaan van een als waar aangenomen veronderstelling wordt door middel van logisch redeneren tot conclusies gekomen. Het winstbepalingssysteem van Limperg berust op het uitgangspunt (*postulaat*) dat handhaving van de productiecapaciteit van een onderneming gewaarborgd dient te zijn alvorens er sprake is van winst. Van daaruit verder redenerend bouwde hij zijn stelsel op. Tegenstanders probeerden aan te tonen dat het uitgangspunt onjuist was, of dat zijn conclusies niet logisch voortvloeiden uit het uitgangspunt.

Th. Limperg jr. (1879-1961) is al vanaf jonge leeftijd actief binnen de beroepsorganisatie van accountants. Hij werd in 1922 benoemd tot hoogleraar bedrijfshuishoudkunde aan de pas opgerichte faculteit Handelswetenschappen. Limperg was dé exponent van het normatieve wetenschappelijke onderzoek binnen de bedrijfseconomie: 'Elke wetenschap welke zich bezighoudt met verschijnselen waarvan de causale kennis de handelingen van de mensen kan beïnvloeden, moet noodzakelijk naast causale wetenschap ook normatieve wetenschap worden, dat wil zeggen zij moet richtinggevend worden voor het menselijke handelen.'

De normatieve richting in de externe verslaggeving is tegenwoordig nog duidelijk te herkennen in de *conceptual frameworks* die als aanbevolen raamwerk voor de financiële rapportage zijn ontwikkeld (zie paragraaf 4.2). De heden ten dage bestaande controverse over de pro's en de contra's van *fair value accounting* – het waarderen van balansposten tegen marktwaarde – valt hier eveneens onder.

Als tegenhanger van de normatieve richting heeft zich de afgelopen decennia het *beschrijvende* of *empirische* onderzoek ontwikkeld. Hierbij is het doel van de onderzoekers niet – zoals bij de normatieve benadering – om aan de praktijk voor te schrijven hoe die de externe verslaggeving moet vormgeven, maar om de verslaggevingspraktijk te verklaren en te voorspellen. De *positive accounting theory* gaat ervan uit dat de ondernemingsleiding haar eigen doeleinden probeert te realiseren door middel van de externe verslaggeving. Het streven is er dan ook niet zozeer op gericht om zo juist mogelijke informatie te geven, alswel om de eigen belangen zo goed mogelijk te dienen. Zo wordt bijvoorbeeld geprobeerd een verband te ontdekken tussen de door de directie gekozen verslaggevingsalternatieven en de inhoud van het voor hen geldende beloningssysteem.

Veel beschrijvend onderzoek is er ook gedaan naar de invloed van externe verslaggeving op aandelenprijzen. Centraal daarbij staat de efficiënte markthypothese, die stelt dat alle publiekelijk beschikbare informatie in de koersvorming van effecten is verwerkt. De manier waarop deze informatie wordt gepresenteerd, zou dus niet relevant zijn. Er wordt bijvoorbeeld onderzocht of beleggers aan 'cosmetische' verbeteringen van de winst (door middel van creative accounting) waarde hechten. Als dat het geval is, gaat de efficiënte markthypothese niet op, want die veronderstelt dat de beleggers een dergelijke truc doorhebben.

De beschrijvende onderzoeken maken veel gebruik van *inductie*: er wordt geprobeerd uit observaties van de werkelijkheid algemene regels af te leiden. Als uit onderzoek van de jaarrapporten van de beursgenoteerde ondernemingen in Nederland blijkt dat slecht draaiende ondernemingen relatief vaker stelselwijzigingen toepassen dan hun gezonde concurrenten, dan kan daaruit de algemene conclusie worden getrokken dat de financiële positie van de onderneming een factor van betekenis is voor de manier waarop de externe verslaggeving wordt vormgegeven.

Bij dit soort onderzoeken spelen statistische technieken een belangrijke rol.

Beschrijvend
of empirisch
onderzoek

Positive
accounting
theory

Inductie